

Sexualbrott på internet mot unga brottsoffer

I – vägledning för handläggningen

II - rubriceringsfrågor

RättsPM 2016:4
Utvecklingscentrum Göteborg
Juni 2016

Innehållsförteckning

Inledning	5
I Vägledning för handläggningen	6
1 Förundersökning	6
1.1 Att tänka på när anmälan kommer in	6
1.1.1 Ärendet kan bli stort	6
1.1.2 Bemanning	6
1.1.3 Arbetsmiljö	6
1.1.4 IT-relaterad brottslighet	7
1.1.5 Behov av internationell rättslig hjälp i brottmål.....	7
1.2 Hur identifierar man gärningsmannen?.....	8
1.3 Tvångsmedelsfrågor.....	8
1.3.1 Hemliga tvångsmedel	8
1.3.2 Kontakt med forensiker	9
1.3.3 Husrannsakan och beslag.....	9
1.3.4 Förverkande	10
1.3.5 Provokation.....	10
1.4 Hur identifierar man målsägande?	11
1.5 Barnförhör.....	11
1.5.1 Barnets bästa m.m.	11
1.5.2 Barnförhör i utredningar om sexuella övergrepp på internet	12
1.5.3 Målsäganden ska höras	12
1.5.4 Förhöret	12
1.5.5 Vårdnadshavarens insyn	14
1.5.6 Förhör i andra länder	14
1.6 Möjligheter till förundersökningsbegränsning/ avgränsning.....	14
1.6.1 Allmänt om behovet av att begränsa eller avgränsa utredningen	14
1.6.2 Förundersökningsbegränsning m.m.	15
1.7 Målsägandebiträdets roll.....	15
1.7.1 Ett eller flera målsägandebiträden	15
1.7.2 Målsägandebiträdets behov av insyn samt delaktighet i utredningen	16

1.7.3	Målsägandebiträdet och internationella förhållanden	17
1.7.4	Sekretess i förhållande till föräldrarna	17
1.8	Utformningen av förundersökningsprotokollet	17
1.8.1	Förundersökningsprotokollet.....	17
1.8.2	Sekretess och utformningen av förundersökningsprotokollet.....	17
1.9	Förslag på utformning av stämningsansökan	18
1.9.1	Utformning av stämningsansökan	18
1.9.2	Hantering av sekretess i stämningsansökan	19
1.10	Förundersökning parallellt med huvudförhandling.....	19
1.10.1	Parallella förfaranden	19
1.10.2	Häkningsfråga m.m.	20
2	Huvudförhandling i tingsrätt och hovrätt	21
2.1	Planeringsformer	21
2.1.1	Åklagarens egen planering	21
2.1.2	Sammanträde enligt 23 kap. 18 § 3 st. RB	21
2.1.3	Muntlig förberedelse enligt 45 kap. 13 § RB	22
2.1.4	Huvudförhandlingsplan	22
2.1.5	Samordning med kriminalvården.....	22
2.2	Bevisupptagning	23
2.2.1	Chatloggar och hänvisning enligt 46 kap. 6 § 4 st. RB ..	23
2.2.2	Förevisning av barnpornografiskt material	23
2.2.3	Uppspelning av förhör eller förhör med målsäganden vid förhandlingen	24
2.2.4	Expertvittne	26
II	Rubricering.....	27
3	Egenhändiga brott	27
4	Konkurrensfrågor.....	29
4.1	Frågeställningar	29
4.2	Utnyttjande av barn för sexuell posering och sexuell övergrepp mot barn.....	29
4.3	Utnyttjande av barn för sexuell posering och sexuell ofredande	30
4.4	Utnyttjande av barn för sexuell posering och barnpornografibrott	31
4.5	Utnyttjande av barn för sexuell posering och försök till utnyttjande av barn för sexuell posering	31
4.6	Ett eller flera brott	32
5	Sexuellt ofredande – när blir ”sexpratet” ett brott?	34
6	Gränsdragningsfrågor – utnyttjande av barn för sexuell posering av normalgraden och grovt brott	36

7	Utnyttjande av barn för sexuell posering - ålder 15 – 17 år.....	38
8	Försökspunkten	39
	Bilaga.....	41
	Domar – sexualbrott på nätet mot unga brottsoffer	41

Inledning

Många barn och unga utsätts för sexualbrott via internet. Det kan röra sig om att en gärningsman för samtal med sexuellt innehåll med barnet eller skickar bilder på sig själv med sexuellt innehåll via något socialt media. Det kan också vara fråga om att en gärningsman förmår barnet att utföra en sexuell posering eller att utföra en sexuell handling på sig själv inför webbkamera eller liknande.

Den nuvarande lagstiftningen inom området är inte anpassad till att sexualbrott begås på internet vilket skapar svårigheter när gärningarna ska rubriceras. Andra svårigheter hänger samman med att utredningarna oftast omfattar många målsägande, ofta boende på olika platser i eller utanför landet, innehåller ett stort antal brottsmisstankar, IT-relaterade problem och medför behov av att använda internationell rättslig hjälp i brottmål. Åklagare som är förundersökningsledare i dessa ärenden ställs därför inför en mängd frågor av olika karaktär.

Denna rättspromemoria är framtagen för att vara en vägledning vad gäller de rubricerings- och handläggningsproblem som kan uppkomma när sexualbrott begås på internet. Promemorian är indelad i en del som behandlar handläggningen och en del som behandlar rubriceringsfrågor. Avsikten är att promemorian ska vara överskådlig, lätt att hitta i och till nytta under hela ärendets gång.

Handboken Handläggning av ärenden gällande övergrepp mot barn (barnhandboken) gäller vid handläggning av här aktuella ärendetyper. Rättspromemorian är ett komplement till barnhandboken och tar huvudsakligen upp de frågor som är speciella för internetrelaterad sexualbrottslighet. I promemorian hänvisas också till andra relevanta kunskapskällor, främst i form av länkar.

Åklagare med erfarenhet av brott mot barn och internetrelaterad brottslighet har deltagit i arbetet med rättspromemorian. För att ytterligare samla och ta tillvara kunskaper och erfarenheter som vuxit fram inom myndigheten har ett erfarenhetsseminarium för åklagare med egen erfarenhet av att handlägga ärendetypen genomförts. Vidare har det hållits möten med bland annat polismyndigheten, advokatsamfundet och ECPAT vilka tillfört ytterligare perspektiv i arbetet med vägledningen. Därutöver har ett antal domar som berör dessa frågor gått igenom och analyserats, se avsnitt II.

I Vägledning för handläggningen

1 Förundersökning

1.1 Att tänka på när anmälan kommer in

1.1.1 Ärendet kan bli stort

Det är vanligt att ärenden av denna typ inleds med en anmälan om ett fall av sexuellt ofredande eller utnyttjande av barn för sexuell posering. När väl den misstänkte gärningsmannen identifierats leder detta ofta till att utredningen växer och inte sällan kan i nästa steg ett mycket stort antal målsäganden identifieras.

1.1.2 Bemanning

Utredningar av sexualbrott via internet mot barn kan växa till en omfattning som aktualiserar frågan om en förstärkt åklagarfunktion. Ett stort och komplext material gör det svårt för en ensam åklagare att överblicka hela utredningen. De olika frågor som uppstår måste lösas på ett rättssäkert och praktiskt sätt. Det krävs hög kompetens på olika områden såsom utredning av sexualbrott mot barn, brott på internet och på internationella frågor. Att bemanna ärendet med fler åklagare minskar sårbarheten.

En erfarenhet är att frågan behöver uppmärksammas redan i ett tidigt skede.

Frågorna behandlas i [RättsPM 2008:3](#) Förstärkt åklagarfunktion - när flera åklagare handlägger samma ärende.

En annan viktig fråga att överväga är behovet av kanslistöd i utredningen och hur detta bäst organiseras.

1.1.3 Arbetsmiljö

De arbetsmiljöproblem som kan uppkomma vid handläggning av stora och komplicerade ärenden behandlas i [Hanteringen av stora och komplicerade ärenden - Rapport Dnr 2015/0514](#), avsnitt 18.

Hur stödet till de utsatta barnens familjer organiseras har enligt åklagare med erfarenhet av att handlägga ärendetypen stor betydelse för åklagarnas arbetsmiljö. Bra organisation för stöd och omhändertagande av familjerna underlättar och avlastar åklagaren på ett betydelsefullt sätt.

Utredningarna kan innebära svåra påfrestningar på andra sätt än vad som följer av att ärendet kan vara omfattande. Det medför att åklagare kan behöva ges möjlighet till handledning eller annat stöd i likhet med vad som gäller vid utredningar gällande övriga typer av sexualbrott mot barn.

1.1.4 IT-relaterad brottslighet

Utredningar av sexualbrott på internet innehåller självklart en hel del frågor av IT-karaktär. Det kan exempelvis ha varit kontakter på flera olika sociala media som alla fungerar på olika sätt och flera datorer och smarta telefoner kan behöva tömmas på information. IT-relaterade frågor återkommer i flera avsnitt nedan, men det är viktigt att på ett tidigt stadium inhämta kunskap om hur de IT-tekniska lösningarna som är aktuella i ärendet ser ut. En [FAQ](#) som behandlar IT-frågor finns på Rånet. Här finns grundläggande information som är användbar vid handläggningen av ärendet.

1.1.5 Behov av internationell rättslig hjälp i brottmål

Det kan i många fall bli nödvändigt att begära internationell rättslig hjälp i brottmål för att få fram t.ex. uppgifter från olika chattprogram. Ett exempel på ett sådant program är Kik, vars ägare har sitt säte i Kanada. Enligt ett utslag i Kanadas högsta domstol får voluntary disclosure (frivilligt utlämnande till utländsk myndighet) inte tillämpas. För att få tillgång till information hos Kik om vilket IP-nummer barnet blivit kontaktat från, krävs därför en ansökan om internationell rättslig hjälp i brottmål. Det kan ta lång tid att få ut informationen och det är därför viktigt att så tidigt som möjligt påbörja arbetet med framställningen. Med hänsyn till att det regelmässigt tar lång tid att få svar på en rättshjälpsbegäran bör åklagare överväga att använda s.k. frysning eller Preservation request. Detta innebär att innehållet på kontot sparas så som det ser ut den dagen frysningsbegäran kommer in. Det kan därför vara nödvändigt att begära mer än en frysning av samma konto. Mer information finns på Rånet, [Rättslig hjälp](#).

Många andra sajter och appar tillämpar voluntary disclosure. I den [FAQ](#) som nämns ovan framgår hur kontakt ska tas med de vanligaste. I övrigt hänvisas till law enforcement guideline för respektive webbplats/applikation (nedan benämnt app).

Att tänka på är att IP-adresser är färskvara och svenska operatörer är skyldiga att lagra bl.a. de uppgifter som är nödvändiga för att spåra och identifiera kommunikationskällan i sex månader för att därefter utplåna uppgifterna (6 kap 16 d § LEK). Mot denna bakgrund är det viktigt att så snart det är möjligt begära ut uppgifter från aktuell app.

1.2 Hur identifierar man gärningsmannen?

Ett av de vanligaste problemen i arbetet är att identifiera gärningsmannen eftersom det är enkelt att vara anonym via internet. För en gärningsman gör anonymiteten det enkelt att utge sig för att vara någon annan än den man är. Vanligt är att de uppger att de är i samma ålder eller endast något äldre än barnet själv för att på det sättet komma i kontakt med honom eller henne och börja bygga upp en relation. Många barn lever stora delar av sitt liv på internet, gärna via de för stunden populära apparna till smarta telefoner och i samtal med dem uppger många på direkt fråga att de aldrig har kontakt med någon över internet som de inte känner. Om frågan i stället ställs på sättet om de har kontakt med någon de aldrig träffat i verkliga livet blir dock svaret ofta ett annat.

Ofta uppger barnet att de blivit kontaktade via en kommunikationsapp av typen Kik eller Snapchat och att den enda kontakten varit där. Det är dock inte ovanligt att kontakten mellan barnet och gärningsmannen har inletts på någon annan plats på internet, t.ex. Facebook eller Instagram, och att samtalet sedan fortsatt på t.ex. Kik där det är lätt att chatta. Det är därför av stor vikt att man så snart som möjligt håller ett barnförhör där barnet får berätta om alla kontakter som förevarit.

Barnet ska via sina vårdnadshavare också ombes att ta med det verktyg (t.ex. telefon eller dator) som barnet använt i sina kontakter så att bevisen kan säkras, se nedan avsnittet Kontakt med forensiker.

1.3 Tvångsmedelsfrågor

1.3.1 Hemliga tvångsmedel

Information avseende hemliga tvångsmedel finns i RättsPM 2012:6 HÖK – hantering av äldre information och RättsPM 2012:8 Hemliga tvångsmedel – hanteringen i vissa avseenden.

I inledningskedet av denna typ av ärenden finns sällan misstanke om brott med minimistraff sex månader vilket krävs för att få tillgång till hemlig övervakning av telekommunikation (HÖK). Om misstankarna även omfattar barnpornografibrott (ej ringa) öppnas dock en möjlighet att få ut information genom beslut om HÖK eftersom barnpornografibrott är ett s.k. katalogbrott.

Om utredningen avser brott med minst två års fängelse i straffskalan eller brott med ett straffvärde som överstiger två år öppnas även möjligheten att använda hemlig avlyssning av elektronisk kommunikation (HAK). Det innebär att en utredning om exempelvis våldtäkt mot barn eller anstiftan till våldtäkt mot barn öppnar upp möjligheten till HAK. Internettrafik kan avlyssnas men ofta är trafiken krypterad, vilket innebär att polisen inte kan se innehållet i den trafik som skickas. Avlyssningen, ger däremot möjlighet att

inför en husrannsakan se när den misstänkte har datorn på. Om polisen kan göra husrannsakan när datorn är påslagen ökar det nämligen möjligheten att säkra information genom en s.k. live-forensisk undersökning. Många gärningsmän är väl insatta i den digitala världen och använder sig av kraftfulla krypteringsprogram. För it-forensikern innebär det att man har störst möjligheter att undersöka datorn när den är igång. Om krypteringsprogram finns installerade kan följden i annat fall bli att it-forensikern inte kan komma åt någon information alls.

1.3.2 Kontakt med forensiker

En ofta förekommande synpunkt från it-forensiker/utredare är att de direktiv de får från förundersökningsledare är alltför allmänt hållna, inte sällan på nivå "töm mobilen", vilket kan innebära att utredaren får mycket stora mängder material att gå igenom. Vet forensikern vad som efterfrågas kan han eller hon koncentrera sig på och gå djupare för att få fram just den informationen, t.ex. efterfrågad konversation på en viss sajt eller via en viss app.

Vid planering av en husrannsakan där en omfattande bevisning i digital form förväntas är det värdefullt att ha it-forensiker med i ett så tidigt skede som möjligt. Inför en husrannsakan bör man som åklagare därför ha ett möte med utredare, it-forensiker och hämtningspatrull. Förundersökningsledaren bör alltid vara tillgänglig på telefon när husrannsakan genomförs.

Om it-forensikern är med från början kommer denne också ha en betydligt större förståelse för vilken information som är intressant för utredningen och kommunikationen mellan de olika yrkesgrupperna underlättas.

1.3.3 Husrannsakan och beslag

I beslagshandboken behandlas många av frågorna som aktualiseras här.

Det är vanligt att målsägandens mobiltelefon eller dator tas i beslag för att undersökas. För att få barnen att medverka i utredningen är det viktigt att de får tillbaka sina mobiltelefoner så snart som möjligt. Det är en fördel att ta en kontakt med it-forensiker i förväg för att kontrollera om det finns möjlighet att spegla mobiltelefonen under förhöret med målsäganden så att målsäganden kan få tillbaka mobiltelefonen direkt efter förhöret. Detta är mest aktuellt när målsäganden bor långt ifrån förhørsplatsen och skulle tvingas till ytterligare en resa enbart för att hämta mobiltelefonen (se nedan om förverkande av innehåll på målsägandens mobiltelefon/dator).

1.3.4 Förverkande

Frågor om förverkande behandlas i handboken Förverkande m.m. – Åtgärder mot ekonomiska fördelar av brott samt i RättsPM 2006:2, Barnpornografibrott – handläggning och domstolspraxis samt ny lagstiftning från den 1 juni 2010 och den 1 januari 2011, s. 9.

En fråga som kan aktualiseras är vad man ska göra när det visar sig att det finns barnpornografiskt material på barnets mobiltelefon eller dator. Inte sällan skickar gärningsmannen barnpornografiska bilder och filmer till barnen för att visa hur barnen kan agera (normalisera barnen). Huvudregeln är att alla lagringsmedel som innehåller barnpornografi ska förverkas i första hand enligt brottsbalken eller enligt lagen (2000:1225) om straff för smuggling och i andra hand enligt lagen (1994:1478) om förverkande av barnpornografi, se NJA 2014 s. 14. Det finns dock ett utrymme att inte förverka lagringsmediet om det är oskäligt. En bedömning måste självklart göras i varje enskilt fall men om barnen fått barnpornografin i mobiltelefonen som ett led i en gärningsmans plan att förmå barnen att posera kan det i många fall anses oskäligt att förverka barnens mobiltelefon. Om barnen förstår att de riskerar att bli av med sin mobil är det en stor risk att barnen inte vill medverka i utredningen och lämna in sin mobiltelefon. En annan sak är att mobiltelefonen eller datorn inte bör lämnas ut med barnpornografen kvar varför det bör föras en dialog med it-forensikern för att hjälpa barnet att på ett så definitivt sätt som möjligt radera det barnpornografiska materialet från telefonens eller datorns lagringsmedia (jfr ÅM:s svarsskrivelse ÅM 2012/4314 i HD:s mål B 355-12).

Den misstänkte begär ofta att få tillbaka eller få kopior på privat material som inte har beröring med brottsutredningen i beslagtagna hårddiskar och mobiltelefoner. Det är en fråga som förundersökningsledaren måste ta ställning till så tidigt som möjligt. Det är nödvändigt att rådgöra med it-forensiker om det är praktiskt möjligt att lämna ut en kopia på det begärda materialet. Vid beslutet om förverkande ska rätten göra en proportionalitetsbedömning. Det är nödvändigt att som åklagare kunna lämna upplysningar om det är möjligt och i sådant fall också om vad som då krävs för att tillmötesgå den misstänktes begäran. Invändningar från försvaret om överväganden kring utlämnande av begärt material ägt rum måste bemötas i rätten (se NJA 2014 s. 14 särskilt under rubriken "Är förverkande oskäligt").

1.3.5 Provokation

Det kan i vissa fall finnas skäl att överväga att använda sig av en provokativ åtgärd, se [RättsPM 2007:4](#), Provokativa åtgärder och [RåR 2007:1, Handläggning av provokativa åtgärder](#). Exempelvis kan det finnas skäl att överväga att besluta om provokativ åtgärd när alla spårningsförsök för att finna en misstänkt i ett ärende som rör sexualbrott mot flera barn misslyckats eller när det

är av yttersta vikt att den misstänkte sitter vid datorn när husrannsakan genomförs. Samråd inför denna typ av åtgärd bör ske med Polismyndighetens nationella operativa avdelning (NOA) som har genomfört provokativa åtgärder tidigare och som har personal utbildad för ändamålet.

1.4 Hur identifierar man målsägande?

För att kunna identifiera målsäganden är undersökningen av gärningsmannens dator och mobiltelefon av stor vikt. Där går det i bästa fall att finna mycket information om vilka personer som gärningsmannen varit i kontakt med. Även för målsägande är det dock lätt att vara anonym på internet och även om det går att hitta användarnamn och liknande kan det vara svårt att hitta personen bakom.

Förutom att t.ex. försöka spåra IP-adresser och liknande, vilket kan vara tidskrävande och i vissa fall innebär ett behov av internationell rättslig hjälp i brottmål, kan det även finnas andra sätt att hitta målsägande. I chattar kan det t.ex. finnas uppgifter om vilken skola en målsägande går på och därifrån kan man gå vidare och undersöka om fler personer på skolan varit utsatta. Ett annat sätt att få fram vem personen bakom olika användarnamn och e-postadresser m.m. är kan vara att kontakta målsäganden via det sociala media man hittat personen på eller via den mailadress man eventuellt fått fram i utredningen. Bestämmer man sig för att ta kontakt på det sättet är det mycket viktigt att noga överväga hur man formulerar sig. Det är inte alla som svarar och det går aldrig att veta hur den som tar emot ett sådant meddelande reagerar. Det kan t.ex. vara fråga om väldigt små barn som blir rädda när de får ett brev från polisen och det är alltid viktigt att poängtera att det inte är målsäganden som är misstänkt för brott.

1.5 Barnförhör

1.5.1 Barnets bästa m.m.

I utredningar om sexualbrott mot barn hanterar åklagaren flera frågeställningar som berörs i barnkonventionen. Hänsyn ska tas till konventionens artiklar under hela förundersökningen och vid handläggningen i domstol. Barnets bästa ska stå i förgrunden och de vuxnas bemötande ska leva upp till de krav som anges i barnkonventionen. Av särskild betydelse har konventionens artikel 3, 4 och 12. Artikel 3 uttrycker principen om barnets bästa, artikel 4 anger konventionsstaternas skyldighet att göra sitt yttersta för att förverkliga konventionens bestämmelser och artikel 12 tillerkänner barn rätt att fritt få

uttrycka sina åsikter i alla frågor gällande barnet. Artiklarna 3 och 12 behandlas utförligt i RättsPM 2013:7, Unga lagöverträdare och barnkonventionen samt i RättsPM 2014:3, Barn som vittne i brottmål.

1.5.2 Barnförhör i utredningar om sexuella övergrepp på internet

De råd och rekommendationer som återfinns i barnhandboken, avsnitt 5.3, gäller även vid förhör med målsäganden i utredningar om sexualbrott på internet. Det kan emellertid finnas skillnader mellan olika brottstyper och i utredningar om sexualbrott på internet finns situationer som bör diskuteras närmare. I fråga om förhör med barn som vittne hänvisas till RättsPM 2014:3, Barn som vittnen i brottmål.

1.5.3 Målsäganden ska höras

Som tidigare framgått är det ovanligt att barnet eller någon i dess närhet anmäler att barnet utsatts för sexualbrott på internet. Det är istället ofta så att barnets vårdnadshavare kontaktas av polisen efter att barnet identifierats i en pågående utredning. Därmed finns ofta god bevisning om vad som hänt redan innan barnförhöret hålls. Förhöret kan därför delvis inriktas på uppgifter som redan är kända. Det är vanligt att barnen inte vill prata om det som hänt eller bara berättar om en mindre del. Det kan därför finnas mer skriftlig bevisning om vad som hänt än vad barnet själv bekräftar vid förhöret.

Dessa omständigheter kan medföra att det i ett enskilt fall ifrågasätts om det över huvud taget finns behov av att höra barnet i utredningen. Det finns dock flera tungt vägande skäl för att höra barnet även om det som kommit fram under utredningen tydligt visar vad han eller hon utsatts för. *Den grundläggande principen om barnets bästa talar starkt för att förhör ska hållas.* Principen innebär att barnet alltid ska ha möjlighet att komma till tals och berätta om det som hänt utifrån hans eller hennes egna perspektiv. Med den utgångspunkten ska ett förhör planeras in och genomföras om barnet och vårdnadshavare medger att förhöret hålls. Vidare måste beaktas att det inte på förhand går att avgöra om utredningen redan omfattar allt det som barnet faktiskt varit med om. Barnet kan t.ex. haft andra kontakter med den misstänkte än de som redan är kända genom vidtagna utredningsåtgärder och förhöret kan leda till ytterligare brottsmisstankar. Uppgifter som kommer fram vid barnförhöret kan också leda till att kontakterna med den misstänkte bekräftas samt att andra gärningsmän identifieras eller att ytterligare omständigheter som har betydelse för utredningen uppmärksammas. Dessutom kan man genom förhöret få en uppfattning om hur barnet har upplevt det inträffade och hur det känner inför det som hänt.

1.5.4 Förhöret

Förhöret bör i första hand hållas av en förhørsledare som är insatt i ärendet. I de fall uppdraget att hålla förhör måste remitteras ska remissen innehålla en

presentation av ärendet och detaljerade uppgifter om utredningen i delar som rör det barn som remissen gäller. I enlighet med råd och rekommendationer i barnhandboken bör åklagare närvara vid barnförhøret via medhörning eller annan uppkoppling om det inte är möjligt att vara på plats. Det bör föreligga särskilda skäl för att åklagaren inte ska vara närvarande. I utredningar om sexualbrott på internet kan kravet på åklagarens närvaro medföra praktiska problem, dels för att det ofta är många barn som ska höras, dels för att barnen kan vara bosatta i olika delar av landet. Att åklagaren inte närvarar innebär emellertid en avvikelse från huvudprincipen och åklagaren bör överväga konsekvenserna i det enskilda fallet.

Vid mötet med barnet är det viktigt att förhørsledaren har insikt i den särskilt utsatta situation som barnet befinner sig i och kan skapa en förtroendefull miljö. Förhøret kräver också kunskap om både den virtuella värld barnen levte i och de konsekvenser övergreppen medför för de utnyttjade barnen.

Förhørsledaren bör alltså vara bekant med den teknik, de forum och appar som barnet använt vid kontakterna med den misstänkte eftersom förhørsledarens kunskap på området kan påverka barnets inställning till förhøret och förtroende för den som håller det. Förhøret kan exempelvis inledas med att barnet får berätta om hur han eller hon använder sin smarttelefon, dator osv. liksom vilka program eller appar han eller hon har tillgång till. Barn som utsatts för sexuella övergrepp kan vara mycket känsliga för hur de blir bemötta vid anmälan och under utredningen. Det är inte ovanligt att barnen är "sköra" och några kan också vara självmordsbenägna. Det kan vara svårt för barnen att ta till sig att de blivit manipulerade, lurade och utnyttjade av någon som de litat på och uppfattat som jämnårig. De kan också hamna i en lojalitetskonflikt i förhållande till gärningsmannen eftersom de har upplevt sig som bekräftade av honom eller henne. Därtill är de ofta i en ålder där de inte vill ha vuxenkontakt utan hellre pratar med jämnåriga. Förhørsledaren bör ha kunskap och förståelse för dessa förhållanden.

Det är vanligt att barnen inte vill berätta om händelserna. I sådana situationer kan bilder, filmer eller chattar utan sexuell karaktär och där barnet medverkar användas för att underlätta för barnet att berätta. Erfarenhet visar också att barnet har lättare att börja prata om förhørsledaren t.ex. frågar hur barnet mår istället för att fråga vad som hänt.

Vid förhøret kan det finnas behov av att låta barnet ta del av filmer, bilder eller chattar från förundersøkningsmaterialet. Det är ofta påfrestande för barnet att se bildmaterialet eller läsa/höra chattarna. Av hänsyn till barnet måste därför syftet med visningen stå klar både för barnet, dess vårdnadshavare och för andra som kommer att ta del av förhøret. Berättar barnet om händelserna utan att materialet visas behöver det inte läggas fram för barnet. Om barnet vill det ska han eller hon dock få veta vilket material som finns i förundersøkningen rörande honom eller henne. Barnet ska också ges möjlighet att se bilder och filmer samt läsa texterna i dessa delar. Bilder och filmer som används

i förhörssituationer kan maskeras så att barnets integritet skyddas i så stor utsträckning som möjligt. Till exempel kan ofta barnets könsdelar maskeras och om det är klart vem som poserar på bilden kan även ansiktet döljas.

1.5.5 Vårdnadshavarens insyn

Det text- och bildmaterial som omfattas av utredningar om sexualbrott mot barn på internet är vanligtvis av integritetskänslig karaktär och det finns därför skäl att överväga vilken insyn vårdnadshavare ska ha. Frågorna behandlas i barnhandbokens kap. 7.

1.5.6 Förhör i andra länder

Det kan vara svårt att styra hur förhör hålls i andra länder och förhör som genomförs av utländska förhørsledare kan komma att skilja sig väsentligt från vad som gäller i Sverige. I dessa fall kan det vara olämpligt att spela upp förhöret i domstol samtidigt som det är viktigt att uppgifterna kommer till domstolens kännedom. Problemet har i ett ärende praktiskt hanterats så att försvaret och målsägandebiträderna fick ta del av de inspelade förhören i förväg varefter skriftliga sammanfattningar från förhören åberopades som bevisning. Efter domstolens och parternas godkännande lästes sammanfattningarna upp under huvudförhandlingen. Tingsrätten gav därefter uppgifterna ett visst bevisvärde.

Vissa länder tillåter videoförhör och det kan då vara det praktiskt sett bästa alternativet. Mer information finns att hitta i handboken [Internationell rättslig hjälp i brottmål](#).

1.6 Möjligheter till förundersökningsbegränsning/avgränsning

1.6.1 Allmänt om behovet av att begränsa eller avgränsa utredningen

Riktlinjer med vägledning för åklagarnas tillämpning av bl.a. reglerna om förundersökningsbegränsning finns i [RåR 2008:2](#). Frågan om förundersökningsbegränsning vid samtidiga fall behandlas i avsnitt II 3.3 av riktlinjerna.

I rapporten [Hanteringen av stora och komplicerade ärenden dnr 2015/0514](#), avsnitt 20.1 behandlas frågor om att begränsa eller avgränsa utredningen som kan vara aktuella i utredningar om sexualbrott mot barn på internet.

Utredningar om sexualbrott mot barn på internet kan som tidigare nämnts bli omfattande såväl avseende antalet utsatta barn som antalet brott. Utredningarna är därför både resurs- och tidskrävande vilket medför bl.a. att den eller de misstänkta kan komma att vara häktade under långa tider. Mot den bakgrunden kan det finnas intresse av att på förhand överväga vilka möjligheter som kan finnas att begränsa eller avgränsa utredningen.

1.6.2 Förundersökningsbegränsning m.m.

Riktlinjerna om förundersökningsbegränsning och åtalsunderlåtelse innehåller i avsnitt II 3.3 en detaljerad genomgång av förutsättningarna för att tillämpa reglerna om förundersökningsbegränsning i fall av flerfaldig brottslighet. Enligt riktlinjerna punkten 3.3.3.3 ska vid bedömningen av om väsentliga enskilda intressen hindrar åtalsunderlåtelse hela brottsofferperspektivet beaktas. Frågan om enskilt anspråk ska tillmätas särskild betydelse. Enligt riktlinjerna ska vidare beaktas om den grova kränkningen av integriteten som brottet inneburit för målsäganden kan vara av ett sådant slag att åtal bör väckas redan av det skälet. Som exempel på brott som aktualiserar en sådan bedömning nämns särskilt sexualbrott och fridskränkingsbrott.

Även mot denna bakgrund bör åklagaren kunna finna ett visst utrymme att begränsa förundersökningen i större sexualbrottsutredningar om åtgärden inte kan antas ha betydelse vid påföljdsbedömningen och inte heller inverkar på målsägandenas möjlighet att framställa skadeståndsanspråk. Omfattar utredningen utöver allvarigare brott även återkommande sexuella ofredanden eller försöksbrott kan det finnas skäl att överväga om det i det enskilda fallet finns förutsättningar att begränsa utredningen avseende dessa.

I stora utredningar har förekommit att åklagaren på förhand beslutat att ytterligare utredningsåtgärder inte ska vidtas i en viss riktning. Som exempel kan nämnas ett ärende där den misstänkte hade blockerat tvåhundra namn i en kontaktlista med femhundra namn varav de flesta kunde antas vara barn. Åklagaren beslutade att utredningsåtgärder skulle vidtas avseende de tvåhundra blockerade kontakterna med motiveringen att det var större sannolikhet att brott begåtts mot dem. I ett annat ärende beslutade åklagaren att inte lägga utredningsresurser på att identifiera kontakter som den misstänkte inte upprätthållit aktivt under de senaste två åren. Båda exemplen rör stora utredningar där behovet av att styra resursanvändningen varit avgörande för att kunna slutföra utredningen inom rimlig tid. I sammanhanget bör framhållas att sannolikheten för att utredningen i de delar som avgränsats skulle komma att slutföras om de istället utretts vidare inte varit särskilt stor.

Ett ärende kan även delas upp på ett tidigt stadium. Om det till exempel i utredningen framkommer misstankar mot andra personer än den som redan är misstänkt kan den delen utredas och lagföras separat även om det finns målsamband.

1.7 Målsägandebiträdets roll

1.7.1 Ett eller flera målsägandebiträden

Handboken Handläggning av ärenden gällande övergrepp mot barn behandlar frågor om målsägandebiträde i avsnitt 5.2.2. De råd och rekommendationer som finns där gäller även i utredningar om sexualbrott på internet.

I utredningar om sexualbrott på internet riktas brottsligheten ofta mot ett flertal barn som kan vara bosatta i olika delar av landet samt i andra delar av världen. Som framgår i barnhandboken ska åklagaren omgående framställa till tingsrätten om förordnande av målsägandebiträde avseende alla de barn som omfattas av utredningen. Tingsrätterna har i vissa fall förordnat att ett målsägandebiträde som är verksamt på orten där utredningen bedrivs ska företräda flera barn. I andra fall har målsägandebiträden som är verksamma på barnens bostadsort förordnats. Från åklagarens synvinkel finns för- och nackdelar med båda lösningarna. Det är t.ex. enklare för åklagaren att tillgodose att ett målsägandebiträde får erforderlig inblick i utredningen jämfört med att hålla kontakt med ett större antal målsägandebiträden som också har olika intressen att bevaka i utredningen. Samtidigt kan det vara en fördel att målsägandebiträdet befinner sig geografiskt nära barnet och har större möjlighet att träffa honom eller henne. Erfarenhetsmässigt har det stor betydelse för barnet att samma målsägandebiträde närvarar under utredningen och vid huvudförhandlingen.

En praktisk lösning som fungerat väl har varit att förordna två målsägandebiträden för en större grupp barn. Båda biträdena har del av samma information och kan både komplettera och ersätta varandra under utredningens gång och vid huvudförhandling.

1.7.2 Målsägandebiträdets behov av insyn samt delaktighet i utredningen

Till skillnad från många andra utredningar där barn är utsatta för brott finns det i utredningar om sexualbrott på internet ofta god information om vad som hänt redan innan barnet hörs. Utredningen behöver därmed inte vara avhängig av vad eller om barnet väljer att berätta om det inträffade. Om barnet inte berättar eller bara berättar lite om vad som hänt är det viktigt att tänka på att målsägandebiträdet inte kan förlita sig på vad som kommit fram vid förhöret för att kunna tillvarata barnets intressen på bästa sätt. Målsägandebiträdet bör i sådana fall få del av övriga utredningsuppgifter som rör barnet för att, i god tid, kunna planera och förbereda barnet för utredningen och huvudförhandlingen.

Att målsägandebiträdet får insyn i utredningen kan vara särskilt viktigt om det är aktuellt med kvarstad. Det är målsägandebiträdet som, med utgångspunkt från vad som kommer att yrkas i skadestånd, begär kronofogdens verkställighet av kvarstaden. Begäran förutsätter alltså att målsägandebiträdet har en klar bild över vad barnet blivit utsatt för. I en av de större utredningarna under senare år, där egendom belades med kvarstad för att säkra framtida skadestånd, uppstod problem just för att målsägandebiträden endast hade tillgång till de uppgifter som barnen lämnat vid förhör. Förhören gav sällan en fullständig bild av vad barnen utsatts för och flera av målsägandebiträden saknade möjlighet att ens preliminärt bestämma i vilken omfattning de skulle begära att kvarstaden verkställdes.

1.7.3 Målsägandebiträdet och internationella förhållanden

Målsägandebiträde ska förordnas även då barnet är bosatt utomlands. För att tillvarata barnets intressen bör biträdet också närvara vid förhör som hålls med bistånd från polisen i barnets hemland. En praktisk lösning i en gränsöverskridande utredning var att förordna ett målsägandebiträde för de berörda barnen och att biträdet tillsammans med åklagaren sedan var med när barnen hördes. Då det under förhören framkom uppgifter om att också andra barn utsatts för brott kunde målsägandebiträdet omgående förordnas att biträda även dessa. På så sätt sparades både tid och resurser i utredningen.

1.7.4 Sekretess i förhållande till föräldrarna

Frågor om sekretess i utredningar om sexualbrott mot barn behandlas i barnhandboken kapitel 7. Det som framgår där gäller även i utredningar om sexualbrott på nätet.

Domstolen har ibland beslutat att sekretessen till skydd för barnets personliga förhållanden gäller även i förhållande till barnets föräldrar i de delar beslutet omfattar bilder och chattar.

1.8 Utformningen av förundersökningsprotokollet

1.8.1 Förundersökningsprotokollet

Förundersökningsprotokollet kan bli mycket omfattande och det är därför viktigt att på ett tidigt stadium i utredningen planera för hur materialet ska presenteras. Protokollet bör i första hand utformas så att det är lätt att hitta i materialet och att det är så enkelt som möjligt för domstolen och andra parter att förstå sammanhang och systematik. Det kan även vara av värde att göra det möjligt att begränsa målsägandenas möjlighet till insyn i de delar som inte rör dem själva. En annan rekommendation är att låta protokollet vara likformigt, t.ex. genom att systematisera protokollen och bilagorna i färg eller nummerserier.

1.8.2 Sekretess och utformningen av förundersökningsprotokollet

Sekretessen för uppgifter som kan leda till att målsäganden identifieras ska bestå även efter att åtal väckts. Förundersökningsprotokollet bör förses med en markering om detta. Det kan finnas ett intresse från allmänheten och massmedia av att ta del av förundersökningsprotokollet vilket innebär att materialet måste sekretessprövas. Ett sätt att praktiskt hantera en framställan om att få ta del av allmän handling kan vara att redan från början lägga uppgifter som inte innehåller sekretesskyddade uppgifter i ett särskilt protokoll.

Om begäran avser de sekretesskyddade uppgifterna måste begäran fortfarande prövas i vanlig ordning. I vissa fall har en praktisk lösning varit att efter sekretessprövning låta den som framställt begäran få ta del av materialet på plats med förbehåll om att inte kopiera, duplicera eller på annat sätt föra ut uppgifter som omfattas av sekretess. Det senare förfarandet har bl.a. använts när närstående till en av de tilltalade begärde att få del av förundersökningsprotokollet.

1.9 Förslag på utformning av stämningsansökan

1.9.1 Utformning av stämningsansökan

Vid en genomgång av domar i mål om sexualbrott på internet kan konstateras att stämningsansökningarna har utformats på flera olika sätt. De gärningar som brottsligheten i det enskilda fallet avsett har haft avgörande betydelse för hur åklagaren väljer att presentera åtalet men det kan vara värdefullt att överväga alternativ.

Vid erfarenhetsseminariet i augusti 2015 diskuterades olika former för stämningsansökan liksom för- och nackdelar med dem:

- Separata stämningsansökningar för varje målsägande med en samlad gärningsbeskrivning som inleder varje påstående och följs av en kronologisk uppställning av de separata gärningarna samt bevisuppgifter som knyts till varje enskild gärning. Formen är arbetskrävande men underlättar vid huvudförhandlingen bl.a. eftersom gärningspåstående tillsammans med bevisuppgiften kan fungera som underlag för sakframställning.
- En stämningsansökan med en åtalspunkt per brottsrubricering och där gärningspåståendena omfattar de gärningar som är hänförliga till respektive rubrik. Formen ger en tydlig bild av den aktuella brottsligheten i mål med färre målsäganden och då de åtalade gärningarna inte är så många. I större mål kan det istället bli svåröverskådligt.
- En stämningsansökan med en åtalspunkt per målsägande där gärningspåståendet innefattar samtliga de gärningar som är hänförliga till honom eller henne. Formen har uppfattats som fördelaktig eftersom de olika gärningarna som gäller en målsägande ofta "flyter" ihop.
- En stämningsansökan som innehåller gemensamma åtalspunkter för alla målsägandena med en bilagd förteckning där det framgår vem av dem som varit utsatt för vad. Formen har i praktiken uppfattats som lite rörig.

1.9.2 Hantering av sekretess i stämningsansökan

Sådana uppgifter som kan medföra att målsägandens identitet röjs omfattas vanligtvis av sekretess enligt 35 kap 1 och 12 §§ offentlighets- och sekretesslagen (2009:400). Målsägandens och eventuellt vissa vittnens namn ska i de fall dessa omfattas av sekretess ersättas med en alternativ beteckning i stämningsansökan. De riktiga namnen ska anges i en bilaga till stämningsansökan.

Det är praktiskt om beteckningarna för målsägandena kan följa med under hela handläggningen, d.v.s. att en målsägande benämns på samma sätt i åtalet som senare i domen. Om det är många målsäganden i ärendet bör åklagaren i förväg stämma av med tingsrätten hur de sekretessbelagda personuppgifterna bör betecknas eftersom myndigheternas ärendehanteringssystem kan skilja sig från varandra. Det har t.ex. varit så att beteckningar som innehållit siffror fungerat i åklagarmyndighetens ärendehanteringssystem Cåbra men inte kunnat användas i Domstolsverkets Vera¹.

1.10 Förundersökning parallellt med huvudförhandling

1.10.1 Parallella förfaranden

Frågan om uppdelning av mål och deldom behandlas i rapporten [Hanteringen av stora och komplicerade ärenden, avsnitt 20.2](#).

Det finns inget hinder mot att besluta om åtal när förundersökningen i en viss del slutförts även om utredningen fortfarande pågår avseende andra brott. Om den misstänkte är häktad innebär förfarandet att huvudförhandling måste inledas trots att samtliga misstankar mot denne inte utretts färdigt. Förfarandet kan vara motiverat i stora och tidskrävande utredningar.

En fördel med parallella förfaranden är att den misstänkte får komma till rättegång på ett tidigare stadium samtidigt som häktningstiden kortas ned. En annan fördel är att målsägandenas intressen av att få ett avslut tillvaratas bättre och det går mindre tid mellan barnförhör och rättegång.

Till nackdelarna hör att förfarandet innebär att den tilltalade/misstänkte ska orka med både huvudförhandlingar och utredande förhör. Om huvudförhandlingen startar medan förundersökning fortfarande pågår finns också risk för att utredningsarbetet "tappar fart" eftersom åklagaren måste fokusera på rättegången. Det finns dessutom en risk att utredningen tar längre tid än beräknat med följderna att åtal inte kan väckas enligt den ursprungliga planen. Har samtliga åtalade gärningar behandlats vid huvudförhandling kan domstolen besluta om dom trots att det fortfarande pågår utredning. Ett parallellt

---

¹ Enligt besked från Domstolsverket medger Vera att sekretessmarkering läggs in med både siffror och bokstäver oavsett fristående eller i kombination.

förfarande innebär även risker för att arbetsbelastningen blir för stor för åklagaren/åklagarna. Det förutsätter till exempel att åklagaren närvarar vid huvudförhandling flera dagar per vecka samtidigt som förundersökningen ska ledas och åtal väckas. I dessa ärenden finns dessutom stora fördelar med att två åklagare agerar tillsammans i rätten och ett parallellt förfarande innebär därmed att ytterligare åklagare måste knytas till ärendet för att upprätthålla kraven på en rimlig arbetsbelastning för de involverade.

Vid parallella förfaranden är det viktigt att utredningen bedrivs med skyndsamt även efter det att åtal har väckts. Det parallella förfarandet förutsätter som nämnts att flera åklagare arbetar med ärendet och att de biträds av engagerade utredare som redan är insatta i ärendet. Det finns som regel behov av förstärkt åklagarfunktion även i ett ärende där en utredning slutförts innan åtal väcks, se avsnitt 1.1.2. En uppenbar fördel med att avsluta förundersökningen i samtliga delar innan åtal väcks är att den samlade brottsligheten framstår tydligare om den åtalas och behandlas i ett sammanhang. Vidare ger det åklagaren möjlighet att fokusera helt på huvudförhandlingen och de frågor som uppkommer där. För enskilda målsägande kan det dock innebära att det tar lång tid från det att de hörs i utredningen till dess att huvudförhandling hålls i den del som rör honom eller henne. Förhållandet kan påverka hans eller hennes psykiska mående negativt och viljan att medverka kan försvagas.

1.10.2 Häktningsfråga m.m.

Åklagaren har en skyldighet att kontinuerligt ompröva skälen för häktning samt behovet av restriktioner, se [ÅFS 2015:2](#). Från och med att åtal väcks har tingsrätten två veckor på sig att sätta ut målet till huvudförhandling även om förundersökning avseende brott som den misstänkte är häktad för fortfarande pågår. Efter det att åtal väcks behöver inte häktningsfrågan prövas vid omhäktningsförhandlingar.

2 Huvudförhandling i tingsrätt och hovrätt

2.1 Planeringsformer

Det är nödvändigt att en stor huvudförhandling föregås av noggrann planering. Ett bra samarbete mellan åklagaren, domstolen, kriminalvården, målsägandebiträde och försvarare skapar förutsättningar för en välfungerande huvudförhandling. När det, som ofta i sådana här ärenden, både är fråga om många gärningar med olika målsägande och omfattande skriftlig bevisning är det extra viktigt att ha klart för sig innan förhandlingen när och på vilket sätt olika delar av åtalet ska behandlas och bevisning ska läggas fram. Nedan följer ett antal åtgärder som kan säkerställa att huvudförhandlingen går att genomföra på ett smidigt sätt.

Vikten av förberedelser behandlas i rapporten [Hanteringen av stora och komplicerade ärenden](#), avsnitt 20.3. Även den rapport Svea hovrätt publicerat, *En skraddarsydd rättegång – och vägen dit* om handläggning av stora och komplicerade brottmål är av intresse. Det senare dokumentet kan hittas på www.svea.se.

2.1.1 Åklagarens egen planering

Under ärendets gång och redan innan kontakter tas med övriga aktörer är det en fördel om åklagaren för egen del formulerar en plan för huvudförhandlingens genomförande. På samma sätt som när det gäller stämningsansökan finns flera sätt att lägga upp sakframställning och presentation av bevisning. Det kan t.ex. övervägas om den ska ske i ett sammanhang eller om varje åtalspunkt ska behandlas för sig. När man kommit ett stycke in i förundersökningen och börjar kunna överblicka utredningen är det bra att göra en "baklängstidplan" för att alla parter ska kunna planera. Det är också ett stöd vid resursberäkningen. För den misstänkte är det positivt att veta.

2.1.2 Sammanträde enligt 23 kap. 18 § 3 st. RB

Sammanträde med försvararna för att utreda vilka utredningsåtgärder som kvarstår och för att diskutera hur förhandlingen kan läggas upp underlättar utredningen på ett betydelsefullt sätt. För att undvika missförstånd om vad sammanträdet ska innehålla bör det tydligt anges i kallelsen att sammanträ-

det avser att klarlägga läget i utredningen, vad som är tvistigt osv. för att säkerställa att försvararen är förberedd på den typen av frågor när han eller hon kommer till sammanträdet.

Vid sammanträdet kan man också med fördel förankra handläggningsfrågor med advokaterna inför den muntliga förberedelsen i tingsrätten, se avsnittet nedan. Dokumentation av vad som behandlats på sammanträdet ska dokumenteras, se [ÅFS 2005:24](#).

2.1.3 Muntlig förberedelse enligt 45 kap. 13 § RB

Att huvudförhandlingen planeras i samråd mellan domstolen, åklagarna, kriminalvården, målsägandebiträde och försvarare är mycket viktigt för att förhandlingen ska kunna genomföras på ett smidigt sätt. Detta kan göras vid en eller flera muntliga förberedelser. Om inte tingsrätten tar upp frågan om muntlig förberedelse är det lämpligt att åklagaren själv föreslår det.

Vilken domare som håller i förberedelsen kan skilja sig mellan olika tingsrätter. I vissa fall väljer man den domare som också ska vara ordförande på huvudförhandlingen medan det i andra fall utsetts en domare som inte ska döma i målet. I det senare fallet kan man inte få några bindande "förhandsbesked" om hur domstolen ser på olika processuella frågor. Oavsett så är en muntlig förberedelse ett bra sätt att planera förhandlingen och ta upp frågor med domstolen.

2.1.4 Huvudförhandlingsplan

I samråd med domstolen kan åklagaren lämna in ett förslag till översiktlig plan som tingsrätten sedan utformar närmare. Det är också möjligt att åklagaren, efter samråd med advokaterna, mer exakt utformar förslaget. Oavsett vilken ordning man använder är det alltid viktigt att ta höjd för att det inträffar oväntade saker som gör att förhandlingen tar längre tid än beräknat.

2.1.5 Samordning med kriminalvården

Då den misstänkte är häktad berörs även kriminalvården av planeringen av huvudförhandlingen. Det är därför lämpligt att även involvera dem i planeringen. För det fall de inte deltar i planeringen enligt vad som beskrivits ovan är det viktigt att de underrättas i god tid om vilka tider som gäller för förhandlingen så att kriminalvården kan påtala om det skulle visa sig att transporterna av den häktade blir svåra för dem att genomföra. Det är i och för sig inte en åklagaruppgift men åklagaren är den som har de bäst förutsättningarna att överblicka situationen.

2.2 Bevisupptagning

Nedan följer några punkter som kräver ställningstagande i frågan om sättet för presentationen av bevisningen. Vid planeringen inför huvudförhandlingen bör dessa frågor tas upp och klaras ut så att själva förhandlingen inte tyngs med diskussioner.

2.2.1 Chattloggar och hänvisning enligt 46 kap. 6 § 4 st. RB

När bevisningen består av en stor mängd chattloggar kan man överväga om det går och är lämpligt att åberopa hela eller delar av den bevisningen genom hänvisning enligt 46 kap. 6 § 4 st. RB. Hänvisning gör såklart att själva huvudförhandlingen blir kortare, men kan också innebära vissa nackdelar.

Det kan bli rörigt för domstolen vid hänvisning om det finns många chattloggar som hör till olika målsägande. Här kan det vara tveksamt om hänvisning ska användas men om så sker behöver det vid förhandlingen nog tydliggöras vilka chattar som hör till vilken målsägande. Istället för hänvisning kan det, för att sätta in bevisningen i ett sammanhang, vara att föredra att läsa upp varje chatt i anslutning till det aktuella målsägandeförhöret.

Om det beslutas om hänvisning och man som åklagare känner sig osäker på om domstolen fått klart för sig vilka delar i bevisningen som är särskilt betydelsefulla kan man under förhandlingen särskilt peka på de delar man anser viktiga och sedan hänvisa till resterande delar. På så sätt kan man tydliggöra de viktigaste delarna utan att tynga huvudförhandlingen med bevisupptagning som tar lång tid.

I vissa fall har domstolen redovisat när den tagit del av det hänvisade materialet medan parterna i andra fall inte fått veta när domstolen tagit del av materialet. Det finns inget som hindrar att man frågar domstolen om den tagit del av materialet och inte heller att man talar om för domstolen att man tycker att det är lämpligt att den tagit del av en viss chattlogg inför t.ex. ett visst förhör.

Om det inte blir aktuellt med hänvisning är ett sätt att underlätta förståelsen av chattloggarna att åklagaren läser dem tillsammans med utredaren. Detta gör dialogen i chatten tydlig för domstolen.

För att bättre förstå chattloggarna kan en "ordlista" läggas till förundersökningsprotokollet med förklaringar till sådana förkortningar och symboler som ofta används i kommunikationen.

2.2.2 Förevisning av barnpornografiskt material

Handläggning av ärenden rörande barnpornografibrott och domstolspraxis behandlas i [RättsPM 2006:2](#), uppdaterat senast november 2011.

Barnpornografiska filmer och bilder kan visas upp på olika sätt för domstolen. En it-forensiker kan komma med materialet och visa upp det eller så kan åklagaren själv visa materialet från polisens dator.

Barnpornografi upplevs ofta som obehagligt att ta del av och det händer att domstolen ifrågasätter om det är nödvändigt att t.ex. titta på alla barnpornografiska bilder i ärendet. Det är nödvändigt att vara förberedd på frågan och ha klart vilka delar av materialet man bedömer är viktigt för domstolen att titta på om förebringandet av bevisningen ska inskränkas till vissa delar. Det måste bli tydligt för domstolen vilken typ av material som ligger till grund för åtalet och omfattningen av detta. Det kan därför ibland vara nödvändigt att visa förhållandevis mycket material.

Om man har en lång film med i stort sett identiskt innehåll, t.ex. att någon onanerar, kan man visa var femte minut och samtidigt upplysa om att övrigt innehåll är likadant, för att på så sätt minska mängden material som tas upp under förhandlingen.

Om det är fråga om mycket material kan övervägas att göra ett representativt urval. Det kräver omfattande förberedelser med att välja ut det man vill att domstolen ska titta på.

Det förekommer att domstolen begär in det barnpornografiska materialet. Det är inte lämpligt att lämna in materialet. Om domstolen vill titta ytterligare på det material som visats får man visa det igen, antingen under förhandlingen eller under överläggningen. Försvaret ska i dessa fall beredas möjlighet att närvara vid visningen.

2.2.3 Uppspelning av förhör eller förhör med målsäganden vid förhandlingen

När bevisning i form av målsägandens berättelse ska åberopas måste det tas ställning till i vilken form bevisningen ska åberopas. Det finns flera aspekter att ta hänsyn till i frågan om det är lämpligt att höra målsäganden personligen i rätten när han eller hon är ett barn eller om det inspelade förhöret i stället ska åberopas. Det är domstolen som beslutar om ett tidigare inspelat förhör får spelas upp eller om målsäganden ska höras vid rättegången, oavsett på vilket sätt åklagaren åberopat bevisningen. Åklagaren måste dock självklart ändå göra en avvägning vid upprättandet av stämningsansökan. Se vidare handboken *Handläggning av ärenden gällande övergrepp mot barn*, avsnitten 5.3.1 och 5.3.6.

Rättsliga förutsättningar

Omedelbarhetsprincipen innebär enligt 30 kap. 2 § och 35 kap. 8 § RB att bevisning som huvudregel ska tas upp vid huvudförhandlingen. En målsägande ska alltså som huvudregel lämna sin berättelse muntligen inför rätten.

Det finns emellertid undantag och ett sådant är att en ljud- och bildupptagning kan åberopas som bevis om förhör med den som lämnat berättelsen inte kan hållas vid eller utom huvudförhandling eller i övrigt inför rätten enligt 35 kap. 14 § RB. Bestämmelsen reglerar alltså när ett inspelat förhör får åberopas i stället för att målsäganden hörs.

Beträffande vittnen finns särskilda regler vad gäller barn under 15 år. Rätten får enligt 36 kap. 4 § RB i ett sådant fall efter omständigheterna pröva om barnet får höras som vittne. Om rätten kommer fram till att ett förhör i rätten inte är lämpligt kan 35 kap. 14 § RB bli tillämplig och videoförhör med barnet får då spelas upp. Bestämmelsen tillämpas analogt när det gäller målsägande.

Reglerna innebär att det typiskt sätt inte är tillåtet att först spela upp ett förhör med en målsägande och att sedan ställa kompletterande frågor till målsäganden. När man bestämmer sig för hur man vill att målsägandens berättelse ska läggas fram måste man alltså bestämma sig för ett alternativ.

En annan sak är dock att det är möjligt att åberopa uppspelning av förhör om en målsägande som hörs i rättegången lämnar en berättelse som t.ex. avviker från tidigare lämnade uppgifter. Detta regleras i 36 kap. 16 § och 37 kap. 3 § RB.

JO har i ett beslut den 14 februari 2008, diarienummer 2998-2006, uttalat sig närmare i frågan.

Praktiska överväganden

I frågan om barnet ska höras personligen eller om förhöret ska spelas upp är barnets ålder en viktig faktor. Som regel hörs barn under 15 år inte personligen i rätten. Barnets bästa är den viktigaste aspekten vid valet av presentationsform när målsägande är under 15 år. Det är en viktig aspekt också när det gäller målsäganden mellan 15 och 17 år. Ett barn över 15 år hörs normalt personligen i rätten. Hur målsäganden mår och kan förväntas klara av att höras personligen i rätten har dock stor betydelse även när det gäller denna åldersgrupp. Målsäganden kan ställas inför pressande och svåra frågor som riskerar att medföra att barnet kommer att må dåligt på ett sätt som inte är försvarbart. Det är viktigt att ge domstolen ett bra underlag inför ställningstagande om det blir aktuellt med en begäran om att målsäganden inte ska höras personligen i rätten.

Om domstolen beslutar att barnet ska höras vid rättegången kan ett problem vara att det gått så lång tid mellan brottet och huvudförhandlingen att barnet vuxit och utvecklats både fysiskt och psykiskt. En möjlighet att visa hur barnets mognad var vid tiden för gärningen är att åberopa en mindre del av det inspelade förhöret.

För ytterligare synpunkter kring att höra ett barn under 15 år i rätten, se handboken [Handläggning av ärenden gällande övergrepp mot barn](#), avsnitt 5.3.6, s 26 f.

Om det beslutas att barnet inte ska höras vid förhandlingen kan man behöva överväga om hela eller endast delar av förhöret med barnet ska spelas upp. Det inledande samtalet mellan barnet och förhørsledaren kan i vissa fall vara ganska långt och inte innehålla något av intresse för själva den åtalade gärningen. Dock kan hela förhöret ändå behöva spelas upp så att rätten kan bilda sig en uppfattning om barnets mognad, förmåga att uttrycka sig osv.

Det kan vidare diskuteras om förhöret måste spelas upp i de fall barnet t.ex. inte berättat så mycket. Även om förhöret inte ger så mycket rent materiellt så kan dock en uppspelning innebära en personifiering av offret och att det blir tydligt hur litet barnet är.

Hur mycket och vad som ska spelas upp kan med fördel också diskuteras med försvaret.

2.2.4   Expertvittne

I handboken [Handläggning av ärenden gällande övergrepp mot barn](#), s. 35 ff, behandlas i avsnitt 5.8 frågan om sakkunnig.

II Rubricering

3 Egenhändiga brott

I rättstillämpningen har sexualbrotten av tradition hanterats som s.k. egenhändiga brott. För att någon ska kunna dömas som gärningsman har krävts att personen själv har utfört den straffbara gärningen, dvs. den sexuella handlingen (se Brottsbalken, En kommentar, kommentaren till 6 kap. 1 §). I några fall har dock saken behandlats annorlunda. När den sexuella handlingen har tillkommit genom tvång har inte krävts att gärningsmannen personligen utfört sexualhandlingen (se bland annat RH 2004:58 och Göta hovrätts domar den 2 juli 2012 i mål B 1332-12 och den 3 februari 2014 i mål B 3104-13).

I doktrinen har framförts att det numera finns goda skäl att överge idén om egenhändigt brott. Bland annat har det framhållits att ordalydelsen i straffbestämmelsen rörande våldtäkt i 6 kap. 1 § första stycket brottsbalken inte förutsätter att gärningsmannen, dvs. den som tvingar, själv utför den sexuella handlingen (Jareborg m.fl., Brotten mot person och förmögenhetsbrotten, 2 u, 2015. s. 118 och SOU 2010:71 s. 194 f.).

Frågan om vad som omfattas av lokutionen ”att genomföra en sexuell handling med en annan person” var föremål för prövning i Högsta domstolens dom den 12 juni 2015, mål B 5680-14 (NJA 2015 s. 501).

Den tilltalade hade enligt åtalet under videosamtal på Skype förmått målsäganden att smeka sina bröst och onanera inför honom samtidigt som han onanerat inför henne samt att han vid andra tillfällen försökt förmå henne att smeka sig själv på bröstet och könsorganet samt onanera inför honom.

Målet överklagades till Högsta domstolen för bedömning om detta var att bedöma som sexuellt övergrepp mot barn. Högsta domstolen uttalade att i detta fall har den tilltalade inte utfört själva sexualhandlingen och inte fysiskt befunnit sig på samma plats som målsäganden. Högsta domstolen fann att en gärning av det aktuella slaget fick anses vara omfattad av det normala betydelseområdet för uttrycket att genomföra en sexuell handling med en annan person och att det därmed inte stred mot legalitetsprincipen att döma för sexuellt övergrepp mot barn.

Även i Svea hovrätts dom den 9 september 2015 i mål B 6051-15 var frågan om egenhändighet föremål för prövning. I detta fall hade målsäganden för-

mått av den tilltalade att föra upp en analplugg i sin ändtarm. Hovrätten ansåg att den tilltalade, då målsäganden på uppmaning av honom förde in analpluggen i ändtarmen, i och för sig kan anses ha genomfört en handling med målsäganden som med hänsyn till kränkningens allvar är jämförlig med samlag. Åtalet ogillades dock då den tilltalade inte ansågs ha haft uppsåt till att målsäganden befann sig i en särskilt utsatt situation. Vid Norrorts åklagarkammare väcktes i december 2015 åtal gällande våldtäkt mot barn då den tilltalade förmått målsäganden att begå sexuella handlingar på sig själv på internet. Attunda tingsrätt dömde i mål B 1687-14 den 23 juni 2016 den tilltalade för bland annat grovt sexuellt övergrepp mot barn, utnyttjande av barn för sexuell posering och sexuellt ofredande till tre års fängelse. Vad gäller åtalspunkterna gällande våldtäkt mot barn bedömde tingsrätten att det var styrkt att mannen genomfört eller försökt genomföra sexuella handlingar med barnen, genom att han förmått eller försökt förmå dem att utföra sexuella handlingar på sig själva. Tingsrätten fann dock att handlingarna inte, med hänsyn till kränkningarnas allvar, varit jämförliga med samlag och rubricerade detta som sexuella övergrepp mot barn och inte som våldtäkt mot barn. Svea hovrätt dömde i en dom från den 19 april 2016 i mål B 1328-16/B 1911-16 en man som gärningsman trots att han inte befunnit sig på samma fysiska plats som målsäganden. Mannen hade genom förberedelser och aktivt understöd manat på den andra tilltalade som utförde våldtäkten och i realtid tagit del av övergreppen via Skype. De tilltalade dömdes bland annat för grov våldtäkt mot barn genom att tillsammans och i samråd utfört gärningarna.

4 Konkurrensfrågor

4.1 Frågeställningar

När situationen uppkommer att det är fråga om ett och samma händelseförlopp som samtidigt uppfyller rekvisiten i fler än en straffbestämmelse uppstår frågan om dessa brott ska dömas i konkurrens eller om konsumtion sker.

En annan fråga som uppstår är om det i en situation är fråga om ett eller flera brott. När det är fråga om fysiska gärningar tittar man bland annat på tid och plats för händelser i syfte att skilja gärningar åt. När brott begås på internet är detta inte lika lätt att särskilja. Chattkonversationer på internet mellan en gärningsman och en målsägande kan pågå länge, med olika långa avbrott, och fråga uppkommer i dessa fall vad som är att betrakta som en gärning respektive när det blir fråga om flera gärningar.

4.2 Utnyttjande av barn för sexuell posering och sexuellt övergrepp mot barn

Frågan om brott ska dömas i konkurrens eller om konsumtion ska ske är inte reglerat i lag utan vägledning får hämtas från uttalanden i förarbeten och genom en tillämpning av de allmänna principer som utvecklats i doktrin och praxis. Härvid bör ett resultat eftersträvas som innebär att en orättvis dubbelbestraffning undviks samtidigt som gärningsmannen inte bör gynnas på ett otillbörligt sätt.

Denna situation uppkommer exempelvis när de sexuella handlingarna skett via internet och med hjälp av webbkamera. Om gärningsmannen både förmått målsäganden att posera och uppfyller rekvisiten för sexuellt övergrepp mot barn uppstår frågan om dessa brott ska dömas i konkurrens eller om konsumtion.

Frågan om brottskonkurrens var aktuell i Svea hovrätts dom den 24 juni 2015, mål B 693-15.

När det gäller förhållandet till poseringsbrott anges i förarbetena till bestämmelsen om sexuellt övergrepp mot barn att det givetvis vanligen är en form av sexuell aktivitet att sexuellt posera eller blotta sig och att en sexuell posering kan innefatta ett utförande av eller medverkan i en sexuell handling. Men det framhålls att sexuell posering också innefattar t.ex. ohöljd exponering av kroppen, vilket inte i sig bör anses utgöra en "sexuell handling". (Prop. 2004/05:45 s. 34 f.)

Det finns enligt hovrättens mening inte något hinder mot att döma för utnyttjande av barn för sexuell posering och sexuellt övergrepp mot barn i konkurrens. (Jfr prop. 2004/05:45 s. 80 och s. 146 f. samt Göta hovrätts dom den 3 februari 2014 i mål B 3104-13.)

4.3 Utnyttjande av barn för sexuell posering och sexuellt ofredande

Det uppkommer även fråga om hur utnyttjande av barn för sexuell posering ställer sig i förhållande till sexuellt ofredande när poseringsbrottet föregåtts eller efterföljts av kontakter som är att bedöma som ett sexuellt ofredande.

I Svea hovrätts dom den 24 juni 2015, mål B 693-15, uppkom denna fråga då det i målet var klarlagt att den tilltalade, cirka tjugo minuter efter det fullbordade poseringsbrottet, ofredat målsäganden i samma chattkonversation genom att bland annat instruera henne hur hon skulle gå tillväga för att onanera. Domstolen bedömde att det rörde sig om två helt olika slag av gärningar. Enbart det förhållandet att det fanns ett tidsmässigt samband mellan de båda gärningarna kunde enligt hovrättens mening inte medföra att gärningsmannen skulle undgå ansvar för det sexuella ofredandet som ägde rum efter poseringsbrottet.

Praxis inom detta område spretar. Vissa domstolar har dömt både för sexuellt ofredande och poseringsbrott när gärningarna hänger ihop. Andra har intagit motsatt ståndpunkt såsom Nacka tingsrätt i dom den 13 mars 2015, mål B 586-14. Tingsrätten anförde att eftersom bestämmelsen om sexuellt ofredande är subsidiär till bestämmelsen i 6 kap. 8 § brottsbalken om utnyttjande av barn för sexuell posering, omfattas inte sådana förfaranden som innebär att barn utnyttjas för framställning av pornografiska bilder eller för sexuell posering. I dessa fall ska istället de sexuella anspelningar som gärningsmannen har gjort ses som ett led i poseringsbrottet.

Vid bedömningen av om brottet utnyttjande av barn för sexuell posering och försök därtill ska dömas i konkurrens med sexuellt ofredande beaktas om gärningarna kan ses isolerade från varandra. I de fall ett sexuellt ofredande inte har ett omedelbart samband med poseringsbrottet ska det enligt vissa domstolar dömas för båda brotten i konkurrens (se till exempel Svea hovrätts dom den 24 juni 2015 i mål B 693-15).

Helsingborgs tingsrätt (dom den 22 september 2015 i mål B 3029-14) dömde med utgångspunkten att sexuellt ofredande är subsidiärt till både sexuellt övergrepp mot barn och utnyttjande av barn för sexuell posering för de senare brotten samt försök därtill. Sexuella ofredanden som ingick som ett led i de brotten skulle alltså konsumeras. Åtal för sexuella ofredanden som låg precis i tiden före eller under ett pågående sexuellt övergrepp eller poseringsbrott ogillades. Sexuella ofredanden som låg i tiden efter något av de nämnda brotten skulle det dock dömas för, eftersom det rörde sig om två helt olika slag av handlingar. Detta gällde även om det fanns ett tidsmässigt samband mellan brotten.

4.4 Utnyttjande av barn för sexuell posering och barnpornografibrott

När det gäller frågan om utnyttjande av barn för sexuell posering ska dömas i konkurrens med barnpornografibrott ska enligt förarbetena sedvanliga konkurrensregler tillämpas (se prop. 2004/05:45 s. 147 och Ds 2007:13 s. 50). Om rekvisiten för brottet utnyttjande av barn för sexuell posering är uppfyllt och brottet dessutom innebär att gärningsmannen har skildrat barnet i pornografisk bild, blir enligt propositionen även straffbestämmelsen om barnpornografibrott tillämplig. Det innebär att gärningsmannen ska dömas såväl för utnyttjande av barn för sexuell posering som för barnpornografibrott, eftersom det är fråga om konkurrens mellan brott med olika skyddsintressen (se bland annat Göta hovrätts dom den 23 februari 2012 i mål B 3331-10 och Nacka tingsrätts dom den 13 mars 2015 i mål B 586-14).

4.5 Utnyttjande av barn för sexuell posering och försök till utnyttjande av barn för sexuell posering

En situation som kan uppstå är att gärningsmannen efter ett fullbordat poseringsbrott fortsätter en chattkonversation med målsäganden och försöker få målsäganden att posera på nytt. Frågan är om gärningsmannen ska dömas både för utnyttjande av barn för sexuell posering och för försök till utnyttjande av barn för sexuell posering. Svea hovrätt för ett resonemang angående detta i sin dom från den 24 juni 2015, mål B 693-15, och uttalar bland annat att enbart det förhållandet att det finns ett tidsmässigt samband mellan de båda gärningarna kan enligt hovrättens mening inte medföra att gärningsmannen ska undgå ansvar för att efter ett fullbordat brott ha gjort sig skyldig till ett försöksbrott. Hovrätten fann att gärningsmannen skulle dömas för det fullbordade brottet samt för försök till utnyttjande av barn för sexuell posering.

Vidare kan fråga uppstå i de fall där det fullbordade brottet och försöksbrotten skett vid samma tidpunkt, där gärningsmannen försökt förmå målsägandena att visa mer än vad de faktiskt har gjort. I dessa fall ska agerandet endast rubriceras som ett fullbordat brott. Dock ska agerandet påverka det fullbordade brottets straffvärde då gärningsmannen försökt förmå målsäganden att utföra ytterligare handlingar (se Göta Hovrätts dom den 23 februari 2012 i mål B 3331-10).

4.6 Ett eller flera brott

När det gäller exempelvis sexuella ofredanden på internet kan detta ofta bestå av långa chattkonversationer med mer eller mindre långa uppehåll. Fråga uppstår om gärningskonkurrens, d.v.s. är det fråga om ett eller flera brott.

Inledningsvis kan sägas att domstolarna i detta sammanhang för resonemang om vad som utgör en brottsenhet. Vid avgörande av detta måste det tidsmässiga sammanhanget vara avgörande. Det är det tidliga och rumsliga sammanhanget som styr bedömningen av om det är en eller flera gärningar.

Tingsrätten förde ett resonemang angående detta och hovrätten anslöt sig till tingsrättens utgångspunkter i Svea hovrätts dom den 24 juni 2015 i mål B 693-15 och ansåg att om brottet är begånget inom samma enhet (brottsenhet) är det alltid endast ett brott som är begånget. Tingsrätten gjorde den bedömningen att om någon av de tilltalade i samma chatt, alltså under samma händelseförlopp, gjort sig skyldig till brott mot flera målsägande är det inte ett brott utan flera brott. Om till exempel två flickor under samma chatt förmåtts att posera sexuellt är det fråga om två brott (utnyttjande av barn för sexuell posering). Likaså är det två ytterligare brott (barnpornografibrott) om samma person mot deras vetande spelat in och sparat den sexuella poseringen på film (skildring). I andra fall är det tidliga och rumsliga sammanhanget som styr bedömningen av om det är ett eller flera brott. Tingsrätten kom i sin bedömning fram till att de brott som en person gör sig skyldig till under samma chatt ska bedömas som ett brott. Det innebär att om ett barn t.ex. förmås posera vid flera tillfällen under samma chatt är detta att bedöma som ett brott. Om däremot barnet förmås att posera vid två olika tillfällen (olika chattar) under samma dag har tingsrätten bedömt detta som två olika brott. I dessa fall ansåg tingsrätten att det ena brottet inte ska konsumeras av det andra brottet.

För det fall gärningsmannen gjort sig skyldig till sexuella ofredanden vid olika dagar och olika chattar är det fråga om flera brott (gärningar). Om det skett under en längre period så bör varje nytt tillfälle som gärningsmannen chattat med målsäganden på ett sådant sätt att chattandet är att bedöma som sexuellt ofredande bedömas som om ett nytt brott (gärning) (se Halmstads tingsrätts dom den 22 juli 2015 i mål B 2317-14).

Detta diskuteras vidare i Svea hovrätts dom den 24 juni 2015, mål B 693-15. Som exempel kan nämnas att det mellan gärningsmannen och en målsägande pågått chattkonversationer från tidig morgon till sen kväll. Det har varit uppehåll i konversationerna och fråga uppstod om de misstänkta gärningarna utgjorde ett eller flera brott. Hovrätten ansåg att gärningarna varken haft ett sådant tidsmässigt eller annat naturligt samband att gärningsmannen kunde undgå att dömas särskilt för någon av gärningarna. I ett annat exempel hade gärningar begåtts inom loppet av en och samma chattkonversation. Även med beaktande av den tid som passerat mellan gärningarna, ansåg hovrätten att de haft ett sådant samband att det bör anses utgöra en brottsenhet.

I Helsingborgs tingsrätts dom den 22 september 2015, mål B 3029-14, uttalandes att två sexuella ofredanden under samma dag, där det är ett tidsmässigt uppehåll mellan chattarna och där den nya konversationen inte utgjorde någon naturlig fortsättning på den gamla bedömdes som två brott. Motsatt bedömningen gjordes i ett fall där det varit visst tidsmässigt uppehåll i chatten, men där konversationen vid återupptagandet hade fortsatt precis där den hade slutat. Chatten var därmed ett sammanhängande händelseförlopp och det tillsammans med att det var fråga om samma brottstyp gjorde att det bedömdes som ett brott.

5 Sexuellt ofredande – när blir "sexpratet" ett brott?

Sexuellt ofredande enligt 6 kap. 10 § 2 stycket brottsbalken avser gärningar som riktar sig mot såväl barn som vuxna. Det avser sådana handlingar som har en sexuell inriktning genom att de på något sätt syftar till att reta eller tillfredsställa gärningsmannens sexualdrift. Genom formuleringen "ägnat att kränka personens sexuella integritet" förstås att det är tillräckligt att handlingen typiskt sett är sådan att offrets sexuella integritet kränks. Någon kränkning i det enskilda fallet måste inte ha uppstått. Offrets uppfattning av vad som är kränkande har inte någon avgörande betydelse. I subjektivt hänseende krävs inte heller något syfte från gärningsmannens sida att kränka offrets sexuella integritet. Det är tillräckligt att gärningsmannen har uppsåt beträffande de faktiska omständigheter som utgör underlag för domstolens värdering av frågan om de varit ägnade att kränka offret på ett sådant sätt (se prop. 2004/05:45 s. 149).

Vid barns kontakter med vuxna på internet uppstår frågor om när innehållet i chattkonversationerna går över gränsen och blir brottsligt. När blir det fråga om sexuellt ofredande? Sexuellt ofredande kan ta sig skilda uttryck. Avgörande för frågan om straffansvar är om handlandet utförts på ett sådant sätt att det typiskt sett har varit ägnat att kränka en annan persons sexuella integritet. För bedömningen av om det är en sådan kränkning som bestämmelsen tar sikte på kan det ha betydelse mot vem handlandet företas och under vilka förhållanden handlandet i övrigt sker.

En omständighet som i praxis nämns är att se till ålderskillnaden mellan målsäganden och gärningsman och jämföra detta med innehållet i chatten och att handlingen typiskt sett är sådan att målsägandens sexuella integritet kränks (se exempelvis Halmstads tingsrätts dom den 22 juli 2015 i mål B 2317-14 och Hovrätten för Skåne och Blekinges dom den 31 oktober 2013 i mål B 937-13).

Olika uttalanden i chattar har i praxis bedömts som sexuellt ofredande. Tingsrätten uttalade sig angående detta vilket hovrätten anslöt sig till i stort i Svea hovrätts dom den 24 juni 2015 i mål B 693-15. Den tilltalade hade bland annat skrivit att han vill smeka och hängla med målsäganden, att målsäganden är sexig och att han vill knäppa upp hennes shorts. Domstolen bedömde att den chatt som gärningsmannen haft med målsäganden var med hänsyn till den ålderskillnad som förelåg mellan honom och målsäganden (13 år gammal) en sådan handling som typiskt sett är sådan att målsägandens sexuella integritet kränks. I samma mål hade en gärningsman i chattkonversationer med målsäganden beskrivit sexuella fantasier om henne, uppgett sig

vara sexuellt upphetsad och beskrivit målsäganden på ett sexuellt sätt, vilket bedömdes som sexuella ofredanden.

Frågor till en flicka under femton om hon haft sex, om hon är oskuld, vad hon gillar inom sex, om hon vill ha telefonsex och liknande är typiskt sett ägnat att kränka den sexuella integriteten. Även ett meddelande till en tolvårig flicka att "jag ser hela din sexiga kropp" utgör en sådan kränkning (Svea hovrätts dom den 31 januari 2013 i mål B 10301-12). Se även Svea hovrätts dom den 7 december 2011 i mål B 5901-11 angående kontakter på SMS mellan en 15-årig flicka och en 36-årig man som bedömdes som sexuellt ofredande.

I Nacka tingsrätts dom från den 13 mars 2015, mål B 586-14, diskuteras när enbart prat kan vara ett sexuellt ofredande. I ett fall med en 14-årig målsägande hade gärningsmannen ställt frågor om när hon senast hade sex, frågat om hon har stringtrosor på sig, berättat att han sprutat sperma i en annan tjej, att hennes fitta är våt och fin osv. Tingsrätten skrev att det var en ovälkommen kontakt och att målsäganden tog mycket illa vid sig och att handlingen därför var ägnat att kränka målsägandens sexuella integritet. Agerandet bedömdes som sexuellt ofredande. Vidare bedömde tingsrätten i ett fall med en 16-årig målsägande att det var fråga om ovälkommet "sexprat" (det var fråga om uttalanden om målsägandens bröst, hennes sexualliv samt fråga om hon kunde visa sitt underliv för honom). Målsäganden hade svarat undvikande eller inte alls och pratet var uteslutande på gärningsmannens initiativ.

Helsingborgs tingsrätt har i ett avgörande dömt gärningsmannen för sexuellt ofredande för att ha frågat en målsägande om hon var "busig" (Helsingborgs tingsrätts dom den 22 september 2015, mål B3029-14). Tingsrätten konstaterade att busig inte generellt har någon sexuell betydelse, men att det framkommit i målet att orden busa och busig i nätkontakter har en sexuell prägel och att det skulle vara allmänt känt. Vid en samlad bedömning ansåg tingsrätten att det var helt uppenbart att uttalandena hade en sådan sexuell prägel att de skulle bedömas som sexuellt ofredande.

6 Gränsdragningsfrågor – utnyttjande av barn för sexuell posering av normalgraden och grovt brott

För utnyttjande av barn för sexuell posering döms enligt 6 kap. 8 § brottsbalken den som främjar eller utnyttjar att ett barn under 15 år utför eller medverkar i sexuell posering. Samma sak gäller den som begår en sådan gärning mot ett barn som fyllt 15 men inte 18 år om poseringen är ägnad att skada barnets hälsa eller utveckling. Vid bedömning av om brottet är grovt ska särskilt beaktas om brottet avsett en verksamhet som bedrivits i större omfattning, medfört betydande vinning eller inneburit ett hänsynslöst utnyttjande av barnet.

Vid bedömningen av om gärningen är att bedöma som ett grovt brott ska en samlad bedömning göras. Det kan t.ex. vara fråga om ett systematiskt utnyttjande av underåriga och fall med inslag av tvång. Ledning kan sökas i koppletribestämmelsen. I de fall då ett brott är indelat i svårighetsgrader gäller som en allmän princip att bedömningen av till vilken grad en gärning är att hänföra ska göras med beaktande av samtliga omständigheter vid brottet. Det ska göras en helhetsbedömning i det enskilda fallet.

När det gäller poseringsbrott på nätet har frågan om gränsdragningen mellan brott av normalgraden och grovt brott bedömts i ett antal fall.

Av den praxis som finns på området har särskilt gärningar som innefattat inslag av hot mot målsägandena om de inte gjort som gärningsmannen velat i kombination med att verksamheten bedrivits i större omfattning ansetts vara att bedöma som grova brott (se till exempel Svea hovrätts dom den 23 april 2013 i mål B 721-13). Det har även bedömts som grova brott om det utspelat sig under lång tid, i en mycket stor omfattning och inneburit ett hänsynslöst utnyttjande (se till exempel Hovrätten för Nedre Norrlands dom den 6 maj 2013 i mål B 304-13). Se även Svea hovrätts dom den 1 mars 2016 i mål B 5801-15 angående resonemang om systematik och omfattning vid bedömning av svårighetsgrad.

Det finns dock olika uppfattningar och i praxis finns även uppfattningen att enbart den omständigheten att en gärningsman utfört ett stort antal handlingar på ett systematiskt sätt och i samband därmed utgett sig för att vara en yngre person inte i sig ansetts som grova brott (se till exempel Svea hovrätts dom den 23 april 2013 i mål B 721-13, Svea hovrätts dom den 31 januari 2013 i mål B 10301-12 och Hovrätten över Skåne och Blekinges dom den 10

juli 2014 i mål B 1290-14). Domstolarna har även lagt vikt vid vad den tilltalade lyckats förmå målsägandena att göra (se till exempel Svea hovrätts dom den 31 januari 2013 i mål B 10301-12, Göta hovrätts dom den 23 februari 2013 i mål B 3331-10 samt Svea hovrätts dom den 24 juni 2015 i mål B 693-15).

I Nacka tingsrätts dom den 13 mars 2015 (B 586-14) uttalades att bedömningen av om ett poseringsbrott är grovt eller inte ska ske efter en samlad bedömning av omständigheterna i det enskilda fallet. Tingsrätten tar i flera åtalspunkter även hänsyn till antalet bilder vid bestämmande av om brottet ska bedömas som grovt. Sexuellt grovt språk, systematik och påstridighet (bland annat att utnyttja att målsäganden fått känslor för den tilltalade) samt vilseledande i fråga om identitet och ålder har gjort poseringsbrott grovt i flera fall. Tingsrätten talar också om manipulativt och utstuderat beteende när det rör sig om hot att lämna målsäganden och bildernas karaktär som skäl att bedöma en posering som grovt brott.

Tingsrätten förde ett resonemang angående detta som i denna del inte var föremål för prövning i hovrätten - Svea hovrätts dom den 9 september 2015 i mål B 6051-15. Domstolen uttalade att vad gäller gärningens gradindelning kan vid en helhetsbedömning konstateras bland annat att det rör sig om sammanlagt ett mindre antal bilder, att målsäganden själv tagit dessa och varit ensam på bilderna, att bilderna inte varit av övergreppskaraktär och att den tilltalade inte hotat målsäganden. Att den tilltalade vid tillfällena varit nedsättande mot målsäganden påverkar inte den bedömningen. Den tilltalades agerande kan därför inte sägas ha skett systematiskt och heller inte utgjort ett hänsynslöst utnyttjande av målsäganden, även om han spridit bilderna vidare till medtilltalade. Poseringsgärningen ska därför bedömas enligt normalgraden.

7 Utnyttjande av barn för sexuell posering - ålder 15 – 17 år

Begreppet sexuell posering avser sådana handlingar som för en vuxen har en klar och otvetydig sexuell karaktär och som utförs inför minst en annan person eller en kamera. Poseringen kan vara en medverkan i eller utförande av en sexuell handling eller ohöjld exponering av sexuell innebörd. Barnets uppfattning eller inställning har ingen betydelse för frågan om brott föreligger. Skyddet avser även barn som fyllt 15 men inte 18 år. För dessa fall krävs att den posering som gärningen innefattar typiskt sett är ägnad att skada barnets hälsa och utveckling.

Av förarbetena till bestämmelsen (prop. 2004/05:45 s. 147) framgår att vad gäller kravet på att poseringen ska vara ägnad att skada barnets hälsa eller utveckling inte innebär att någon skada eller påverkan av utvecklingen måste visas ha ägt rum i det enskilda fallet. Kravet är regelmässigt uppfyllt, då poseringen skett mot ersättning, eller under tvång, eller barnet blivit vilselett eller någon övertalat eller på annat sätt påverkat barnet att posera i en för barnet typiskt sett skadlig miljö, som t.ex. på en sexklubb eller för framställning av pornografiska bilder. Ersättningen behöver inte lämnas i pengar, utan kan avse t.ex. kläder eller droger. Den måste inte ha lämnats direkt till barnet och den kan även ha lämnats av annan person än utnyttjaren. Utförs poseringen efter våld eller under hot torde den vara ägnad att skada barnets hälsa eller utveckling (prop 2004:05:45 s 98 ff).

Som framgår av förarbetena avses kriminaliseringen inte omfatta att t.ex. en pojkvän och flickvän poserar inför varandra i syfte att utforska sin sexualitet.

När målsäganden är 15 – 17 år och poseringen skett via nätet efter hot, bedöms detta av domstolarna i stor utsträckning som att detta varit ägnat att skada hälsa eller utveckling. Se bland annat Hovrätten för Nedre Norrlands dom från den 6 maj 2013 i mål B 304-13 och Svea hovrätts dom den 25 november 2013 i mål B 8349-13. I Nacka tingsrätts dom den 13 mars 2015 i mål B 586-14 uttalades att när det varit fråga om poseringar av barn som fyllt femton, men inte arton år, ansåg tingsrätten det regelmässigt vara visat att poseringen i fråga varit ägnad att skada barnets hälsa eller utveckling redan i de fall målsägandena av den tilltalade blivit vilseledda att posera eller förmåtts till detta genom hot.

Av Svea hovrätts dom den 31 januari 2013 i mål B 10301-12 framgår bland annat att som den tilltalade gjort, att uppmana en femtonårig flicka att inför honom i sin webbkamera trots att hon berättat att det gör ont, fortsätta föra upp ytterligare föremål i sitt underliv typiskt sett är en form av posering som är ägnad att skada barnets hälsa och utveckling.

8 Försökspunkten

Vid utnyttjande av barn för sexuell posering som sker via internet med hjälp av webbkamera uppkommer frågor om när försökspunkten är uppnådd. Vilka kontakter krävs och hur långt måste gärningsmannen gå för att förmå barnet att posera? Av praxis kan utläsas att gränsen för försöksbrott gällande dessa brott på internet är långt ifrån given.

För att kunna bedöma var gränsen går för straffbart försök till utnyttjande av barn för sexuell posering måste klarläggas vad som krävs för att ett sådant brott ska anses fullbordat, varvid ledning kan hämtas i lagens förarbeten (prop. 2004/05:45 s. 94 ff samt 146 ff).

Vid bedömningen av om försökspunkten är uppnådd måste en sammanvägning av samtliga omständigheter göras och särskilt de handlingar gärningsmannen vidtagit för att brottet ska fullbordas. I vissa fall har gärningsmannen ett speciellt modus operandi som kan påverka bedömningen av i vilket skede försökspunkten har uppnåtts. I de fall försökspunkten inte är uppnådd bör det istället vara fråga om sexuellt ofredande (se Göta hovrätts dom den 3 februari 2014 i mål B 3104-13).

Tingsrätten uttalade sig angående försökspunkten vilket hovrätten anslöt sig till i stort i Svea hovrätts dom den 1 mars 2016 i mål B 5801-15. Tingsrätten uppgav att det av praxis kan utläsas att försökspunkten i vart fall har ansetts uppfylld när gärningsmannen fått kontakt med barnet, uppmanat barnet att sätta på webbkameran och försökt förmå barnet att posera avklätt för honom genom att be målsäganden att visa en tidigare dold, bar kroppsdel (se bland annat Göta hovrätts dom den 23 februari 2012 i mål B 3331-10 och Hovrätten för Västra Sveriges dom den 29 juni 2012 i mål B 2712-12). Detta skulle innebära att kameran inte behöver ha startats eller ens existera för att det ska vara fråga om försök till brott (se bland annat Svea hovrätts dom den 22 december 2009 i mål B 7212-09). Inte heller är det nödvändigt att gärningsmannen uppmanat barnet att visa en viss del av sin kropp, såsom sina bröst eller sitt underliv, eller att utföra visst agerande framför kameran.

I några fall har försökspunkten förlagts ännu tidigare i praxis. I dessa fall har domstolarna fäst avseende vid vad som av utredningen kan utläsas när det gäller gärningsmannens generella tillvägagångssätt och syfte, och utifrån detta – hans modus operandi – dragit slutsatsen att kontakterna med flickorna i samtliga fall har tagits i samma syfte, dvs. att förmå dem att sexuellt posera. I ett sådant fall har bl.a. Göta hovrätt i en dom av den 3 februari 2014 i mål B 3104-13 uttalat att försökspunkten får anses nådd när gärningsmannen, i ett läge där samtalet fått en sexuell ton, uppmanat målsäganden att visa sig i

webbkamera och samtidigt framställt hot om att lägga ut manipulerade avklädda bilder. I ett tidigare meddelat avgörande har Svea hovrätt på liknande sätt förlagt försökspunkten till när gärningsmannen framställt hot efter att målsägandena accepterat videosamtal (Svea hovrätts dom den 22 december 2009 i mål B 7212-09).

Av Helsingborgs tingsrätts dom den 22 september 2015 i mål B 3029-14 framgår att vid bedömningen av om försökspunkten är nådd ska en sammanvägning göras av samtliga omständigheter med fokus framförallt på de handlingar som den tilltalade har vidtagit för att brottet ska fullbordas. För att ett sexuellt övergrepp mot barn eller utnyttjande av barn för sexuell posering ska fullbordas krävs att den tilltalade har utfört en rad aktiva handlingar. I de allra flesta chattarna i målet har den tilltalade snabbt börjat med allmänt sexprat och ställt frågor av sexuell karaktär till målsägandena. I de fall när han sedan gått över till att börja be eller instruera målsägandena att visa upp sig för honom på ett mer eller mindre konkret angivet sätt via kamera, bild eller film har han inlett den handling som skulle ha lett till ett fullbordat sexuellt övergrepp eller en fullbordad sexuell posering. Om det då har funnits en fara för att en målsägande skulle göra vad han har bett eller instruerat om eller den faran endast varit utesluten på grund av tillfälliga omständigheter, har den tilltalade nått försökspunkten.

Bilaga

Domar – sexualbrott på nätet mot unga brottsoffer

<u>Domstol</u>	<u>Målnummer</u>	<u>Datum för dom</u>
Svea hovrätt	B 9959-10	13 juni 2011
Svea hovrätt	B 5901-11	7 december 2011
Göta hovrätt	B 3331-10	23 februari 2012
Svea hovrätt	B 10452-11	19 april 2012
Hovrätten Västra Sverige	B 2718-12	29 juni 2012
Svea hovrätt	B 7212-09	22 december 2009
Svea hovrätt	B 10301-12	31 januari 2013
Svea hovrätt	B 721-13	23 april 2013
Hovrätten Nedre Norrland	B 304-13	6 maj 2013
Hovrätten Skåne Blekinge	B 937-13	31 oktober 2013
Svea hovrätt	B 8349-13	25 november 2013
Göta hovrätt	B 3104-13	3 februari 2014
Hovrätten Nedre Norrland	B 548-14	26 augusti 2014
Kalmar tingsrätt	B 1163-14	10 september 2014
Hovrätten Västra Sverige	B 5286-14	27 januari 2015
Svea hovrätt	B 5764-14	23 februari 2015
Nacka tingsrätt	B 586-14	12 mars 2015
Göta hovrätt	B 3439-14	27 maj 2015
Högsta domstolen	NJA 2015 s. 501	12 juni 2015
Svea hovrätt	B 693-15	24 juni 2015
Nacka tingsrätt	B 3397-13	24 juni 2015
Halmstads tingsrätt	B 2317-14 överklagad i vissa delar	22 juli 2015,
Svea hovrätt	B 6051-15	9 september 2015
Göta hovrätt	B 1856-15	15 september 2015
Helsingborgs tingsrätt	B 3029-14	22 september 2015
Svea hovrätt	B 5801-15	1 mars 2016
Svea hovrätt	B 1328-16/B 1911-16	19 april 2016